

КУРС ЛЕКЦІЙ І.ШИШМАНОВА ІЗ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУР: ПОРІВНЯЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ІСТОРІЯ XVIII СТ.

У статті розглянуто курс лекцій відомого болгарського ученого-компаративіста проф. І.Шишманова, прочитаний у Софійському університеті й підготовлений на матеріалі порівняльного дослідження англійської, французької, німецької та слов'янських літератур XVIII ст.

Ключові слова: Проф. І.Шишманов, порівняльне літературознавство, англійська література, французька література, німецька література, слов'янські літератури, філософія, журналістика.

The article narrates about Comparative Literary Studies which were been read by Bulgarian scholar Prof. Ivan Shyshmanov in the University of Sofia on the material of English, French, German and Slavonic's literatures of XVIII century.

Key words: Prof. Ivan Shyshmanov, Comparative Literary studies, English literature, French literature, German literature, the Slavonic's literatures, philosophy, journalism.

В статье рассматривается курс лекций известного болгарского ученого- компаративиста проф. И.Шишманова, который был подготовлен на материале сравнительного изучения английской, французской, немецкой и славянских литератур XVIII века и прочтен в Софийском университете.

Ключевые слова: Проф. И.Шишманов, сравнительное литературоведение, английская литература, французская литература, немецкая литература, славянские литературы, философия, журналистика.

Професор Іван Шишманов (1862-1928) посідає одне з чільних місць у болгарській національній культурі. Він цікавився проблемами болгарської та світових літератур, історії культури, фольклором та етнографією, філологією, психологією, педагогікою та питаннями освіти. У цих та багатьох інших наукових галузях учений залишив значний доробок, який, збагативши тогочасну болгарську науку, не втратив актуальності у Болгарії, викликає зацікавлення у слов'янських і західноєвропейських країнах і, на нашу думку, потребує подальшого дослідження.

Наукова та культурна діяльність проф. І.Шишманова вже привертала увагу болгарських та українських дослідників, зокрема Г.Димова [8], П.Атанасова [2], Х.Радевські [14], М.Радевої [13], П.Зарева [9], К.Протохрислової [12], В.Москаленка [11] та ін. Проте досі в українському літературознавстві немає ґрунтовної праці про студії І.Шишманова.

Відомим є той факт, що у ХХ ст. виокремилась і стала самостійною наукою компаративістика – порівняльний метод і напрям у літературознавстві, засновником якого вважають німецького вченого ХІХ ст. Теодора Бенфея. В українській і російській літературах цей напрям пов'язують з іменами О.Веселовського та М.Драгоманова [10, 179]. Учень та послідовником М.Драгоманова-компаративіста у Болгарії був І.Шишманов. У 1889 р. він опублікував першу працю „Значення та завдання нашої етнографії” [15], у якій наголосив на важливості застосування порівняльно-історичного методу у процесі дослідження фольклору. Як наслідок, стаття І.Шишманова стала програмою збирання, вивчення та порівняння пам'яток болгарської народної творчості з пам'ятками народної творчості інших народів, нею послуговувалось не одне покоління болгарських учених, а її автор вважається одним із фундаторів болгарської етнографії, фольклористики та компаративістики. Водночас згадана праця засвідчила, що І.Шишманов засвоїв метод дослідження, запропонований М.Драгомановим, оскільки у статті він радить молодим болгарським ученим, зокрема, досліджуючи болгарські історичні пісні, звертатися до праць М.Драгоманова [17, 18]. І.Шишманов також дав високу оцінку болгарським досягненням у галузі фольклористики, водночас скептично висловився щодо популярних на той час численних теорій, жодна з яких, на його думку, не могла цілковито обґрунтувати проблемні та специфічні питання болгарської народної творчості [3, 159-160]. Науковці, як твердив І.Шишманов, повинні були шукати продуктивніші методи для всебічного дослідження цієї проблематики. У згаданій студії автор виклав своє розуміння положень міфологічної школи братів

Грім, міграційної школи Т.Бенфея та антропологічної школи Е.Ланга, зазначивши при цьому, що методологічні засади жодної з цих шкіл не могли визнаватися як єдино правильні [17, 12-13].

Вже наприкінці ХХ ст. українські вчені також справедливо зазначали, що розвиток філології, вдосконалення методології літературознавства у першій половині ХІХ століття (праці Т.Бенфея, представників міфологічної школи в Росії: М.Мюллера, Ф.Буслаєва, О.Афанасьєва, західноєвропейські концепції органічності літературного твору, генія тощо) озброювали літературну критику відповідними засадами аналізу й поцінування літератури як минулого, так і сучасності [7, 62-63]. Цими засадами, як засвідчує досліджений матеріал, керувалися й провідні літературознавці Болгарії, з-поміж яких наприкінці ХІХ – у першій чверті ХХ ст. особливо вирізнялась постать І.Шишманова.

1 жовтня 1888 р. у Софії відбулося відкриття першого вищого педагогічного закладу, 1 січня 1889 р. перейменованого на Вищу школу. У науково-організаційну та викладацьку діяльність цього навчального закладу відразу включився молодий учений І.Шишманов, що нещодавно повернувся з-за кордону, де захистив докторську дисертацію. Згодом, як відомо, саме він наполіг на перетворенні Вищої школи в університет [16].

У 1889 р. І.Шишманов почав читати в Софійському університеті лекції зі світових літератур, зокрема, з історії культури давньосхідних народів асировавилонського, єгипетського, індійського, єврейського, фінікійського й інших – від Середньовіччя до ХVІІІ ст. включно.

І.Шишманов уважав, що розвиток болгарської культури був спричинений соціально-економічним і культурним розвитком європейських народів. Літературне життя Болгарії він пов'язував з історією народу, водночас розглядаючи болгарську літературу в контексті загальнолюдської культури [4, 126]. Він наголошував, що головним у популяризації та розвитку культури ХVІІІ ст. у Європі було взаємопроникнення літературних, філософських ідей та напрямів. Згодом І.Шишманов почав застосовувати порівняльний метод у процесі дослідження західноєвропейських літератур. У лекціях з курсу порівняльної літератури ХVІІІ ст. учений звертав увагу на те, яким чином цей процес відбувався, і як він вплинув на літературу тієї чи іншої країни.

У лекціях, присвячених питанню взаємодії літератур різних країн у контексті розвитку культури Європи, учений, зрозуміло, надавав особливого значення розгляду національно-специфічних, загальноісторичних та суспільних процесів.

Так, у вступі до історії англійської літератури вчений зазначав, що у ХІV – ХVІ ст., в епоху Ренесансу, Італія йшла попереду цивілізації, проте у ХVІІ ст. передувала Франція, у ХVІІІ ст. Англія, у ХІХ ст. Німеччина, а у ХХ ст. Росія та інші слов'янські народи, як це пророкував у свій час Шпенглер, автор популярної книги „Занепад Західної Європи” [18, 41]. І.Шишманов нагадав, що з діяльністю відомого англійського філософа та письменника Джона Локка, який у трактаті „Досвід над людським розумом” звернув увагу на проблеми, що існували між різними верствами населення, пов'язують появу теорії державного права, за якою держава існувала для народу, а не навпаки. Дж.Локка, як відомо, вважають також засновником теорії пізнання, а його послідовників називали деїстами, оскільки вони, не заперечуючи існування Творця, визнавали лише одного бога – розум. Першим деїстом у Болгарії І.Шишманов називав відомого поета Х.Ботева, автора деїстичного твору „Молитва”, а відтак робив висновок, що англійська філософія, а саме англійський деїзм вплинув на розвиток європейської культури загалом і болгарської літератури, зокрема [18, 48-49].

У лекціях з порівняльного літературознавства І.Шишманов приділив велику увагу розгляду питання впливу англійської журналістики на розвиток журналістики в інших європейських країнах, у тому числі слов'янських. Особливе значення у цьому сенсі, на його думку, мала діяльність Д.Дефо, який видавав щотижневий політичний журнал „Огляд справ у Франції та в усій Європі”, а також два журнали – „Tattler” („Базіка”, 1709) та „Spectator” („Глядач”, 1711). Саме ці часописи, як зазначав болгарський учений, стали найпопулярнішими виданнями, що поширилися Англією й усією Європою. Так, у 1760 р. в Німеччині виходило більше, ніж 180 подібних до „Spectator” журналів, а у Франції виходив журнал „Французький Глядач”. І в Росії читали англійський журнал. Як дослідив І.Шишманов, перший російський студентський журнал „Доброе намерение” („Добрий намір”), який 1764 р. виходив у Московському університеті, містив багато перекладів з англійського „Spectator” [18, 55].

Серед англійських поетів І.Шишманов дав високу оцінку творчості А.Попа. Він назвав

його найвідомішим представником раціоналізму та деїзму в галузі поезії, визнаним у себе на батьківщині. Його творчість оцінив навіть такий геній, як Дж.Байрон, назвавши А.Попа найбільшим поетом в англійській літературі, навіть у порівнянні з Дж.Мільтоном та В.Шекспіром [18, 69]. Учений також відзначив, що, окрім Англії, А.Поп прославився у Німеччині, де 1740 р. Б.Брокес переклав його твір „Дослід над людиною”. За даними І.Шишманова, у 1755 р. Берлінська академія надала спеціальну премію за дослідження філософської системи А.Попа, що ґрунтувалась на тезі – усе, що існує, є добром. Під впливом цієї системи Г.Лессінг написав полемічну статтю „Поп-метафізик”. 1763 р. у Берліні вийшло друком повне зібрання творів А.Попа англійською мовою. Філософією А.Попа в Німеччині захоплювався також Гете. Проте, в кінці XVIII ст., як дослідив І.Шишманов, у Німеччині перестали захоплюватись його творами та філософськими ідеями, і слава А.Попа поступово почала згасати [18, 69]. В Росії також виникла хвиля захоплення творчістю А.Попа через переклади „Дослід над людиною”. Перший переклад здійснив учень М.Ломоносова проф. М.Поповський. До 1802 р. було опубліковано ще 4 переклади. Проте ці переклади були неповними, і читачі поступово втратили інтерес до твору [18, 69-70].

Велику увагу І.Шишманов приділив також вивченню творчості Дж.Томсона та Е.Юнга, які, за його словами: „писали „поезію серця”, за що й стали дуже популярними у Великобританії та за її межами” [18, 71].

З повагою ставився І.Шишманов і до Е.Макферсона, який відроджував старовинну народну поезію Шотландії, зокрема, створену сліпим автором третього століття нашої ери Осіаном. Прославивши його у шеститомній книзі „Фінгал” (1762), Е.Макферсон, на переконання ученого, сам став національною гордістю не лише Шотландії та Англії, а й усієї Європи. Популярним був Осіан також і у слов’ян. Так, у середині XIX ст. відомий болгарський поет П.Р.Славейков у журналі „Смесена китка” (№ 1 за 1852 р.) надрукував поетичний твір під назвою „3 Осіана” [18, 80]. Вплив Осіана, як дослідив І.Шишманов, відчутний у творчості багатьох поетів. У Росії – навіть в О.Пушкіна. Окремі пісні Осіана переклав російський письменник М.Карамзін [18, 82].

У лекціях, присвячених англійському роману XVIII ст., І.Шишманов відзначив, що „він (роман – Г.Б.) разом з англійською буржуазною драмою являв собою найоригінальніше явище в англійській літературі цього століття, а також був єдиним у своєму роді справжнім винаходом в галузі літератури” [18, 93].

Велику увагу І.Шишманов приділяв творчості Д.Дефо, Дж.Свіфта, С.Річардсона, Г.Філдінга, Т.Смоллета, Л.Стерна та О.Голдсмита. Проте, з них усіх найбільше захоплювався творчістю Д.Дефо, якого назвав „одним із найвідоміших письменників не лише Англії, а й усього світу” [18, 105]. І.Шишманов проаналізував чи не усі переклади творів цього автора, здійснені у Болгарії та Сербії. Так, учений доводив, що всесвітньо відомий роман „Робінзон Крузо” був одним із перших творів західноєвропейської літератури, перекладених болгарською мовою. Він зазначав, що у листуванні Неофіт Рилські, Райно Попович та інші болгарські письменники часто згадували цей твір. Першим перекладачем „Робінзона Крузо” у Болгарії був Р.Попович, який 1841 р. переклав роман і назвав його „Младого Робінсона случаи. Сачинени оубо на германски языкъ, преведени же на простогречески с Константина Димитрієва Беля. Ныне же с гречески на болгарски преведени с Райна Поповича и в ползу юношества на светъ издани въ две части”. Цей переклад роману, проте, не був опублікований, а залишився в рукописі, який, як повідомив І.Шишманов, знаходився у Народній Бібліотеці в Софії. Наступним перекладом був „Чюдесиите на Робенсына Круссо”, здійснений Іваном Богоровим у 1848 р. і опублікований, як інформував І.Шишманов, в одному з журналів, а згодом виданий окремою книгою. 1958 р. у Белграді був надрукований ще один переклад „Робінзона Крузо”, автором якого був Йоаким Груєв. Він складався лише з 23 сторінок і був перекладений з німецької мови. Пенчо Славейков переклав цей роман з грецької мови під назвою „Робинзонъ на острова си”. Як стверджував І.Шишманов, саме цей переклад був найближчим до оригіналу [18, 104].

На одному щаблі популярності з „Робінзоном Крузо” Д.Дефо І.Шишманов поставив роман О.Голдсмита „Уікфільдський священник” (1766). Він писав: „В Англії та в усіх англійських колоніях, що знаходяться на п’яти континентах світу необхідно відзначити, що цей роман, за винятком „Робінзона Крузо”, був найпоширенішим і найулюбленішим. У романі священник усвідомлює значимість своєї соціальної місії і є носієм високої моралі. В болгарській літературі

вплив творчості О.Голдсмита відчутний у творах Е.Пеліна та І.Вазова. Загалом тут було написано багато творів на церковну тематику. Проте у болгарських письменників священики мали високу мораль лише тоді, коли в душі вони були революціонерами” [18, 159]. В Росії прихильником О.Голдсмита був В.Жуковський. Він з особливим захопленням відзивався про філософську поему „Запустіле село”.

У Росії, на відміну від Болгарії, як уважав І.Шишманов, улюбленим англійським письменником був Дж.Свіфт (переклад „Гулівера” було здійснено там ще протягом 1772-1773 рр.). У журналі „Трудолюбивая пчела”, який видавав О.Сумароков, ще 1759 р. були опубліковані переклади уривків із творів Дж.Свіфта [18, 126]. Популярними у Росії були і твори С.Річардсона (його романи були перекладені й опубліковані в Петербурзі наприкінці XVIII ст., а саме: „Памела или награжденная добродетель” (1787), „Достопамятная жизнь девицы Клариссы Гарлови” (1791-1792) та „Английския письма или История кавалера Грандисона” (1793-1794) [18, 134].

Окрім С.Річардсона, у Росії велику популярність здобув Л.Стерн та його твір „Сентиментальна подорож”. Цей твір був популярним і в усій Європі, оскільки його сентименталізм та суб’єктивізм відповідав сумному настрою тодішньої епохи. І.Шишманов писав: „Сентименталізм в Європі став епідемією, від якої не могли врятуватись навіть такі генії, як Гете в Німеччині та Карамзін в Росії. Гете у творі „Максиміле і роздуми” давав пораду кожній освіченій людині перечитати твори Л.Стерна й усвідомити, наскільки йому має завдячувати XIX ст.” [18, 152]. Твір М.Карамзіна „Письма русского путешественника” („Листи російського мандрівника”) написаний у формі щоденника, так само, як і „Сентиментальна подорож” Л.Стерна. Ще дві його повісті „Бедная Лиза” та „Наталья, боярская дочь”, як уважав І.Шишманов, теж написані під впливом творчості Л.Стерна [18, 153]. За посередництва німецької та російської літератури сентименталізм Л.Стерна поширився і на Балканському півострові, спочатку в Сербії, Греції, Румунії, а потім і в Болгарії. У 50-х – 60-х роках XIX ст. у болгарській літературі з’явилась низка сентиментальних повістей та оповідань – Й.Груєва „Сирота Цветана”, С.Стоянова „Невенка боярська дочка”, В.Друмева „Нешасна родина”, „Пропаща Станка” та ін. Їхні герої, за словами І.Шишманова, мали „чуйне серце”, проливали „безгрішні сльози” та шепотіли „сердечні молитви”. Прочитавши ці твори, писав І.Шишманов, необхідно зробити висновок, що ці повісті є нащадками популярного колись літературного жанру, і їхнім родоначальником є автор „Трістана Шенді” та „Сентиментальної подорожі” [18, 153-154].

Щодо англійської комедії XVIII ст., то І.Шишманов уважав найвиразнішим драматургом Р.Шерідана – майстра парламентського красномовства. Його комедії „Суперники” та „Дуенья” (обидві написані 1775 р.) принесли йому популярність і зробили 24-річного автора директором Друрлейнського театру. Проте справжнім шедевром англійської комедійної драми стала його п’єса „Школа скандалу” (1777). Її значимість І.Шишманов порівнює з „Тартюфом” Мольєра та творами „Горе з розуму” О.Грибоєдова й „Ревізор” М.Гоголя. Катерина II переробила „Школу скандалу” на „Школу лихослів’я”. І саме під такою назвою ця п’єса відома глядачам російських театрів.

Цікавою була лекція І.Шишманова, присвячена так званому „воскресінню” В.Шекспіра. Під „воскресінням” учений розумів звернення до його драматургії та її наслідування у XVIII ст., оскільки раніше, як переконував І.Шишманов, англійський геній був майже забутий та непоцінований гідно у себе на батьківщині [18, 170]. Учений висловлював обурення із приводу того, що до XVIII ст. ніхто навіть не намагався наслідувати його геніальні твори, а першими, хто це зробили, були Вольтер у Франції та Лессінг у Німеччині [18, 171]. Як зауважив І.Шишманов, ще сучасник та суперник В.Шекспіра Бен Джонсон писав про нього: „Торжествуй, моя Англіє. Ти відкрила світові поета, якому віддадуть шану на всіх європейських сценах, оскільки він належить не одному століттю, а всім вікам” [18, 170]. Проте після смерті геніального поета та гордості Англії XVI ст., він був не лише забутий, але і зневажений. Дещо подібне явище І.Шишманов побачив і у Росії, де відкрив для себе неоднозначне ставлення інтелігенції до творчості О.Пушкіна. „Йому закидали брак соціальних мотивів у поезії, – зазначив І.Шишманов, – проте був час, коли його „підносили до небес” (...). Таке ж несправедливе ставлення було і до творчості класика болгарської літератури Х.Ботева” [18, 173].

Майже одночасно, як у англійській, так і у французькій літературі зародився новий вид літературно-публіцистичної діяльності – журналістика, за посередництвом якої викривались суспільні негаразди. Журналістика розвивалась у тісному зв’язку з філософією і мала полемічний

характер. Філософія ж, поріднившись із літературою, втратила свій глибокий зміст, проте, „завдяки цьому злиттю, на переконання І.Шишманова, французька культура значно збагатилась і швидкими темпами стала поширюватись усією Європою, при цьому впливати на розвиток європейської культури загалом” [18, 188].

У XVIII ст. у Франції великою популярністю користувались ідеї Д.Локка та І.Ньютона, англійських деїстів та раціоналістів. Англія мала великі здобутки в галузі природничих наук. Захоплений цим Вольтер дослідив оптику та астрономію Ньютона, а відтак надіслав до Академії наук праці „Міра рухомої сили” та „Природа поширення тепла” [18, 201]. Найбільше англійська література та філософія, на думку І.Шишманова, вплинули на творчість Вольтера та Ш.Монтеск'є. Вольтер перебував в Англії, де ознайомлювався з культурним та літературним середовищем. Найбільшу увагу він звертав на життя і морально-релігійний розвиток середнього класу, що наклало відбиток на його погляди. В Англії він настільки досконало вивчив мову, що, як твердить І.Шишманов, навіть почав писати вірші англійською. Свої враження від пережитого та побаченого Вольтер виклав у „Англійських листах” та „Філософських листах”, які побачили світ 1733 р. Вони являють собою цінний документ з історії англо-французьких гуманітарних відносин XVIII ст. [18, 207]. Інших філософських поглядів дотримувався аристократ за походженням Ш.Монтеск'є. Протягом 1729-1731 рр., з метою зібрання матеріалів для написання твору „Дух законів”, він відвідав Англію. Тут Монтеск'є прийняли в аристократичні кола, він навіть був представлений королівській родині. Після повернення до Франції, Монтеск'є, як зазначає І.Шишманов, почав поширювати ідеї англійської конституції, а Вольтер, під впливом ідей Д.Локка та І.Ньютона – англійську філософію та деїзм [18, 269]. Згодом англійська філософія так вплинула на французів, що кожен із них намагався відвідати Англію. Вона стала для них „обітованою землею”. У Франції почали наполегливо вивчати англійську мову, літературу та філософію. Вольтер, Ж.Ж.Руссо, Ш.Монтеск'є, Г.О. де Мірабо, Ж. де Бюффон, К.Гельвецій та такі відомі корифеї французької революції, як М. де Лафайет, К.Демулен та Р.Ролан були англоманами. Щодо Вольтера, то він мав величезний вплив і на англійського поета Дж.Байрона, який уважав його за „найбільшого генія Франції” та присвятив йому розділ в поемі „Паломництво Чайльд Гарольда”, а також на англійських історіографів – У.Робертсона та Е.Гібона. В Італії вплив творчості Вольтера наклали відбиток на поетичну творчість У.Фосколо і В.Монті, в Іспанії – на М. де Ларра, в Німеччині – на К.Віланда та Г.Гейне. З російських письменників його особливо шанували О.Радищев, Л.Толстой та О.Пушкін, який перекладав його твори. Окрім Вольтера, І.Шишманов дуже високо оцінював творчий доробок Ш.Монтеск'є, який на увесь світ прославився творами про політичне й культурне життя тогочасної Європи та Франції, зокрема. Йдеться, про „Перські листи” (1721), „Роздуми про велич та занепад римлян” (1734), „Дух законів” (1748) та ін. Проте найбільш виразним з них, на переконання І.Шишманова, був „Дух законів”. Цей твір, як відомо, перечитали чи не усі європейські монархи, а також президент США Дж.Вашингтон, який, як зазначав І.Шишманов, був прихильником Ш.Монтеск'є та його теорії про розподіл влади [18, 285].

У Росії був популярним і Д.Дідро. Він був кумиром таких відомих письменників, як М.Горький та Л.Толстой. І.Шишманов інформує, що його творчістю захоплювались: у Франції – Бомарше, перший учень та послідовник Д.Дідро, а також О.Дюма-син, у Німеччині – Г.Лессінг та Г.Гауптман, у Норвегії – Г.Ібсен, в Росії – Л.Толстой [18, 310-311].

За спостереженнями І.Шишманова, великою популярністю в Європі користувався і Ж.Ж.Руссо. Його прославили такі твори: „Сповіді” (1767-1769), „Роздуми над управлінням Польщі” (1772), „Руссо – суддя Жан-Жака” (1776), „Мрії любителя самотніх прогулянок” (1777-1778) та ін. Французький геній мав ворогів та прихильників у себе на батьківщині та у багатьох європейських країнах, проте других було більше. Його учнями вважали себе: Б. де Сен П'єр – автор „Павла та Вірджинії”, Бомарше – автор „Фігаро”, Ф. де Шатобріан, А. де Ламартен, Жорж Санд та ін. В Англії послідовниками Ж.Ж.Руссо були Дж.Байрон, Дж.Еліот, О.Голдсміт, в Німеччині – Г.Лессінг, Й.-Г.Гердер, Е.Кант, Й.-В.Гете, Й.-Ф.Шіллер та ін. В Росії його творчістю захоплювалися О.Радищев, М.Карамзін, О.Пушкін, М.Лермонтов та Л.Толстой. Останній, як зазначав І.Шишманов, писав: „Руссо був для мене учителем ще з 15-річного віку. Він та Євангеліє – два великі та благотворні впливи у моєму житті. Руссо не старіється. Нещодавно мені випала нагода прочитати деякі з його творів, і я відчув таке ж духовне піднесення, яке було під час читання його творів за часів моєї юності” [18, 393-394].

Ще одним улюбленцем не лише у себе на батьківщині, а й за її межами був відомий драматург Бомарше. Його комедії „Шалений день, або Одруження Фігаро”, „Севільський цирюльник” та „Злочинна матір” були дуже популярними, як уважав І.Шишманов, не лише завдяки своїм художнім якостям, а й через прихований політичний зміст [18, 430].

Розглядаючи творчість Бомарше у слов'янському контексті, І.Шишманов говорив про її популярність у Росії. Так, його драму „Євгенія” переклав М.Пушников. 18 травня 1770 р. її поставили на сцені першого російського театру. З цього часу ще 13 років поспіль, як зазначає І.Шишманов, вона мала великий успіх [18, 436]. Такий же успіх мала і комедія „Весілля Фігаро”, перекладена О.Лабзіним. Прихильником Бомарше був також О.Пушкін. Висновок про це І.Шишманов зробив, дослідивши п'єсу „Моцарт та Сальєрі” О.Пушкіна, де є такі рядки, уміщені в текст лекції ученого:

„Слушай, брат Сальєри.
Как мысли черные к тебе придут,
откупори шампанского бутылку
иль перечти „Женитьбу Фигаро” [18, 436].

У лекційному курсі із західноєвропейських літератур наскрізною є думка про те, що немає жодної літератури, яка б формувалась і розвивалась без іноземного впливу. Вважаємо, що цілком логічно цей курс лекцій І.Шишманова мав ґрунтуватися саме на цьому положенні.

На жаль, слід констатувати, що у лекційному курсі, усе ж, бракує прикладів на підтвердження взаємовпливу літератур, взаємопроникнення тем, ідей тощо. У ньому, на нашу думку, замало власне текстологічної роботи й дослідження проблематики та поетики творчості різнонаціональних авторів у порівняльному аспекті. Учений зробив акцент на реєстрації взаємоперекладів, на констатації популярності чи навпаки непопулярності творів, а не на розгляді особливостей їхньої рецепції та художньої специфіки. У цьому сенсі, на нашу думку, учень – І.Шишманов – не перевершив свого вчителя – М.Драгоманова, який, глибоко дослідивши фольклор слов'янських народів на шпальтах болгарського наукового часопису „Сборник за народни умотворения наука и книжнина”, сформулював компаративістичні засади такого дослідження, про що свого часу вже писали, болгарські й українські літературознавці М.Арнаутов [1], В.Москаленко [11], Н.Григораш [6] і авторка цих рядків [5].

Незважаючи на зазначені застереження, лекційний курс проф. І.Шишманова із західноєвропейських літератур є надзвичайно інформативно насиченим, цікавим для сприйняття та засвідчує велику ерудицію вченого, а тому жодним чином не може применшити заслуг його автора у розвитку болгарського літературознавства кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнаутов М. Михаил Драгоманов. Личност и значения за българския фолклор // Арнаутов М. Очерци по българския фолклор: В 2 т. – София: Български писател, 1968. – Т. 1. – С. 359-400.
2. Атанасов П. Иван Д. Шишманов и Украина // Славяни. – София. – 1958. – № 3. – С. 26-31.
3. Бушко Г. Фольклористичні студії І.Шишманова на сторінках болгарських періодичних видань кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів. 2005. Вип. 13. С. 157-167.
4. Бушко Г. І.Шишманов і Софійський університет // Філологічні студії. – Луцьк. – 2006. – Вип. 1-4. – С. 124-128.
5. Бушко Г. Питання української культури на шпальтах болгарського часопису „Сборник за народни умотворения наука и книжнина” // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів – 2007. – Вип. 40. – С. 165-171.
6. Григораш Н. Украинската литературоведска българистика от ХІХ и средата на ХХ век: личности и школи. – Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий”, 2007. – 167 с.
7. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця ХІХ століття). – Тернопіль: Підручники і посібники, 1999. – 224 с.
8. Димов Г. Иван Д. Шишманов. Литературен историк и критик. – София: Издателство на БАН, 1956. 266 с.
9. Зарев П. Иван Д.Шишманов. Национална и европейска литературна наука // История на българската литературна критика: В 3 т. Том 3. От края на първата световна война до средата на 40-те години. – София: Проф. Марин Дринов, 1996. – С. 120-126.
10. Моклиця М. Основи літературознавства. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.

11. Москаленко В.А. Українсько-болгарські літературні та наукові зв'язки кінця XIX-XX ст. - Київ: Наукова думка, 1986. - 216 с.
12. Протохристова К. Иван Шишманов и западноевропейските литератури академичният проект // Иван Д. Шишманов – форумът. Шишманови четения. Книга 1. – София: Карина – Мариана Тодорова, 2005. – С. 71-83.
13. Радева М. Философските и политическите възгледи на Иван Д. Шишманов // Годишник на Софийския университет. Исторически факултет. 1977. – Т. LXVII. С. 169-200.
14. Радевски Х. Иван Шишманов // Литературна мисъл. 1973. Кн. 2. С. 121-125.
15. Шишманов И. Значението и задачите на нашата етнография // Сборник за народни умотворения наука и книжнина. 1889. Кн. I. С. 1-65.
16. Шишманов И.Д. Нашето Висше училище // Мисъл. 1892. № 3-4. – С. 235-246.
17. Шишманов И. Значението и задачите на нашата етнография // Избрани съчинения: В 3 т. – София: Издателство на БАН, 1966. – Т. 2. С. 7-62.
18. Шишманов И. Избрани съчинения: В 3 т. Том 3. Сравнителна литературна история на XVIII век / Под ред. на Г.Димов. – София: Издателство на БАН, 1971. – 686 с.

Софія ФІЛОНЕНКО

«СЕРІЯ З ДЕЛЬФІНОМ»: УКРАЇНСЬКИЙ ЛЮБОВНИЙ РОМАН ЯК КОЛЕКТИВНА ЖІНОЧА ФАНТАЗІЯ

У статті розглядається жанровий різновид сучасного жіночого любовного роману – малоформатний (серійний) романс як продуктивна літературна формула. Аналізується як єдиний текст лінійка таких романів під назвою «Серія з дельфіном», видана Літературною агенцією сестер Демських. Висвітлюються завдання серії, система персонажів романсу, соціальні та психологічні конфлікти в гендерному аспекті.

Ключові слова: масова література, романс, любовний роман, малоформатний роман, серійний роман, формула Попелюшки, гендер.

The article deals with the subgenre of modern romance – category or series romance as productive literary formula. The line of such romances entitled as “The series with a Dolphin” published by the Literary Agency of the Demsky Sisters is analyzed as the integral text. The series’ messages, system of heroes, social and psychological conflicts are highlighted in gender aspect.

Key words: popular fiction, romance, love novel, category romance, series romance, Cinderella formula, gender.

В статье рассматривается жанровая разновидность современного женского любовного романа – малоформатный (мерийный) романс как продуктивная литературная формула. Анализируется как целостный текст линейка таких романов под названием «Серия с дельфином», изданная Литературным агентством сестер Демских. Освещаются задания серии, система персонажей романса, социальные и психологические конфликты в гендерном аспекте.

Ключевые слова: массовая литература, романс, любовный роман, малоформатный роман, серийный роман, формулы Золушки, гендер.

Жіночий любовний роман, він же «дамський», «рожевий», «романс» (англ. romance), – це один із трьох китів сучасної масової літератури. Він не є монолітним жанром, а охоплює кілька десятків тематичних різновидів: сучасний, історичний, із часів Регентства, готичний, футуристичний, містичний, саспенс, фантастичний, комедійний тощо. На європейському та американському видавничому ринку принциповим для диференціації творів цього жанру є поділ на **романи «серійні», малоформатні** (category romance, series romance) і **романи більшого обсягу, що виходять поза межами серії** (single title romance). Вони розрізняються не лише обсягом, але й способом видання, розповсюдження, жанровими конвенціями.

Традиційно малоформатний любовний роман невеликого розміру, до 200 сторінок тексту, в середньому 55-75 тисяч слів, має обмежену кількість персонажів (до восьми) й одну-дві сюжетні лінії. Тематика його здебільшого сучасна, твори суворо слідують «формулі» романсу. Романи, що